

GÍSLI BRYNJÚLFSSON

ÞÝÐINGAR ÚR FORNENSKU

Fyrri hluti: Frá Abgarus konungi

Sigurjón Páll Ísaksson bjó til prentunar

INNGANGSORÐ GÍSLA BRYNJÚLFSSONAR

Í ÞÝÐINGU ÞEIRRI, sem hér fer á eftir, á hinu fornenska helgikvæði um Abgarus konung, hef ég reynt að fylgja orðalagi frumtextans eins náði og mér var unnt.¹ En þar eð það hefur ekki alltaf tekist eins vel og við hefði mátt búast, þegar unnið er með jafn skyld mál og fornensku og fornorsku, og sem í skáldamáli bjóða auk þess upp á fjölda samsvarana í hugsanagangi og tján-ingarhætti, þá óska ég eftir að fá að birta hér nokkrar athugasemdir um þá sér-stöku erfiðleika, sem torvela góða orðréttu þýðingu af fornensku yfir á ís-lensku, og sem við raunar veitum fyrst athygli þegar þýða skal kvæðiskorn. Í Abgarus-kvæðinu² stafa erfiðleikarnir að nokkru leyti af því að það er seint samið og er því ekki í sönnum fornenskum stíl, en þeir eru ekki síður almenns eðlis og gætu því varpað ljósi á þann eðlismun, sem ávallt hlýtur að hafa verið á fornorskum og fornenskum kveðskap, jafnvel á blómaskeiði beggja.

Sá bragarháttur sem elstur er með germönnum, er eins og kunnugt er hið

¹ Árið 1853 komu út í Kaupmannahöfn tvær fornenskar predikanir eða hómilfur: Tvende old-engelske digte med oversættelser, ved G(eorge) Stephens. *Indbydelsesskrift til Københavns Universitets fest, i anledning af Hans Majestæt Kongens fødselsdag, den 6. oktober 1853*. Útgáfunni fylgdi íslensk þýðing í bundnu máli, eftir Gísli Brynjúlfsson skáld. Þessar þýð-ingar Gísla verða birtar í tvennu lagi í *Griplu*. Í þessu hefti er fyrri hómilían, 'Frá Abgarus konungi', ásamt greinargerð sem Gísli lét fylgja þýðingu sinni. Í næsta hefti *Griplu* verður seinni hómilían, 'Á þriðja sunnudag í föstu', ásamt ritgerð minni: „Þýðingar Gísla Brynjúlfs-sonar úr fornensku“. Ég hef hér þýtt greinargerð Gísla í heild með neðanmálsgreinum, og bætt við nokkrum neðanmálsgreinum sem eru merktar SPÍ. Aftast er stuttur kafli um útgáf-una, og skýringar.

² George Stephens taldi hómilfurnar vera helgikvæði, af því að í þeim er stuðlasetning. Nú er hins vegar litið á þessa fornensku texta sem stuðlað lausamál.

svokallaða ‘fornyrðislag’.³ Nú finnast engin merki þess að annar bragarháttur hafi nokkru sinni tíðkast hjá Suðurgermönum eða Englendingum⁴, en Norðurlandamenn, a.m.k. Norðmenn, hafa notað marga hætti aðra, og það mjög snemma, löngu fyrir fund Íslands. Þessi bragarháttur, sem enn er mjög vinsæll meðal íslenskra skálda, er að sjálfsögðu með stuðlum og höfuðstöfum eins og annar fornnorskur kveðskapur, enda gátu germanir hinir fornu alls ekki hugsað sér kvæði án stuðlasetningar. Þetta er venjulega talið eina auðkennið sem skilur fornyrðislagið frá lausu máli. Hér er þó um misskilning að ræða, eða öllu heldur: sagan er ekki öll sögð, því margur maðurinn getur stuðlað rétt og e.t.v. sett saman snotur kvæði, án þess þó að geta ort ósvikið fornyrðislag. Á íslensku er til orðið ‘stæling’, sem er nálega óþýðanlegt.⁵ Það merkir hinn fjaðrandi stífleika, sem járn öðlast þegar það blandast stáli í réttum hlutföllum, en er einnig notað í afleiddri merkingu í öðrum samböndum, meðal annars um kvæði, sem hafa þá sérstöku hrynjandi og stílhreinu byggingu, sem telja má alveg ómissandi í öllum sönnum fornaldarkveðskap, hvort heldur hann er ortur undir dróttkvæðum hætti eða fornyrðislagi. Það er þessi ‘stæling’ sem aðeins og eingöngu næst fram með því sérstaka orðavali, sem burtséð frá stuðlasetningunni, greinir hið sanna fornyrðislag frá daglegu máli og gefur því slíkan skáldlegan áhrifamátt, að við getum næstum fallist á þá hugmynd fornanna, að skáldskapur sé málfar guðanna. Þennan skáldskaparblæ er nær ómögulegt að endurskapa á öðrum tungum, en án hans er þessi bragarháttur líka einskis virði, hversu gott sem formið annars er. Má þá líkja honum við gamalt eggjárn, sem hefur dignað í eldi. Hið flókna dróttkvæðalag er ekki nærri því eins erfitt í meðförum. Það þarf svo sára lítið til að fornyrðislagið falli úr sinni tiginbornu hæð niður í sviplausan og leiðinlegan prósa, eins og oft má sjá í yngri kvæðum. Fornskáldin hafa aftur á móti verið fullkomnir meistarar í þessari tegund skáldskapar, og þeim hefði aldrei komið til hugar að bjóða áheyrendum kvæði, sem hefði ekkert annað en stuðlasetningu umfram laust mál og gat því aldrei orðið minnisstætt stundinni lengur. Nei, þeir fléttuðu svo snilldarlega saman hugsun og orð, sögðu svo margt í fáum orðum, að þó að við heyrum kvæði þeirra aðeins einu sinni, gleymast þau ekki svo auð-

³ Gísli notar orðmyndina ‘fornyrðalag’, sem var talin rétt á þeirri tíð. Síðar benti Konráð Gíslason (1884:157) á að sú orðmynd væri á mislestri byggð, ‘fornyrðislag’ væri réttara. Verður það orð notað hér. Eins og fram kemur hjá GB eru hinir fornensku og fornþýsku hættir ekki alveg sambærilegir fornyrðislaginu íslenska, þó að þeir séu náskyldir því. SPÍ.

⁴ Þar sem í danska textanum stendur ‘Angler’ (Englar), þýði ég ‘Englendingar’. SPÍ.

⁵ Fjaðurmagn, þanþol, það að vera stæltur; sbr. ‘stál’. SPÍ.

veldlega, heldur festast í minni.⁶ Í kvæðum þessum er svo mikill karlmannlegur styrkur og slík óbifanleg festa, að við getum vart annað en fallist á staðhæfingu Eyvindar skáldaspillis, sem lýkur Háleygjatali, kvæði sínu um Hákon jarl, með þeim orðum, að hann hafi nú víggirt fræð (eða orðstír) jarlsins með klettavegg [múrvegg].⁷ Og þetta átti ekki síður við um Englendinga en Norðmenn.⁸ Sú 'stæling' sem hér er átt við, finnst í jafn ríkum mæli í Bjólfskviðu

⁶ Hinn 25. janúar 1848 ritar Gísli í dagbók sína: „Eg get ei kveðið undir fornryðalagi, og álit eg það líka hinn mesta vanda, því það þarf svoddan ógnarlegt hugsanafl til þess, að sá háttur verði ei að sundurlausri ræðu og missi skáldskapartign sína. Og þegar eg nú ber það, sem nú er ort með þeim hætti á ísl(enzku), við hið eldra, þá blöskrar mér munurinn, jafnvel ei Jónas hefur getað fullnægt honum nema í út(eggingum), því hann vantar hugsunarfyllinguna. Bjarni er sá einasti af enum nýjari, sem hefur kunnað að brúka hann og þó varla nema í Odds-kvæðinu og Jónskvæðinu og nokkrum öðrum. Hann er ei að draga út sömu hugsan í mörg vísuorð, sem ætíð er lúalegt, en hugsanirnar brjótast svo inná hann, að hann á bágð með að koma þeim fyrir, en það er einmitt slíka hugarfyllingu, sem þarf til þessa háttar. Jón Þorl(áks)son og Gröndahl hafa líka kunnað að fara með þenna hátt. Þeir hafa kunnað svo vel málið, og þó þeir oft hafi dönskuslettur, þá er þó svoddan innri orðgnótt og eilíf uppspretta hjá þeim, sem er langtum betri en hinn visni 'púrismus', sem nú drepur fyrir svo mörgum hinn sanna, lifandi anda málsins, og skömm er að gjöra lítið úr þeim og kalla þá andalaus í skáldskap. Þeir eru Pópar Íslands og allir nýjari ættu að taka þá sér til fyrirmyndar. Eg fyrir mitt leyti vildi, að eg hefði hugsað svona fyrir, því vera má, að eg þá væri betur inni anda málsins en eg nú er.“ (Gísli Brynjúlfsson 1952:81-82)]

⁷ Háleygjatali lýkur á þessum orðum:

Jólna sumbl
enn vér gátum,
stillis lof,
sem steinabré.

„Skáldskaparmjóðinn fengum vér enn, lof[kvæði] um konung (jarl), líkast steinabré.“ *Skjald.* B I:62 (A I:71). Eyvindur líkir lofkvæðinu við 'steinabré', sem mun vera steinhleðsla eða steinlagt stræti. Brústeinar eru stétt, sbr. Eyrbyggja sögu (1935:66) SPÍ.

⁸ Oft er sagt að hin flókna orðaröð, sem virðist vera í mörgum kvæðum, bæði undir fornryðislagi og dróttkvæðum hætti, sé seinni tíma afbökun, íburður og tilgerð, en þetta er algjör mis- skilningur. Í fyrsta lagi er orðaröðin ekki nærri því eins ruglingsleg og ritskýrendur vilja oft vera láta. Við getum verið viss um, að ef við á stöku stað rekumst á mjög óeðlilega orðaskipun, þá er einhver maðurur í mysunni. Í öðru lagi stafa þessi séreinkenni kvæðanna af sjálfu eðli tungumálsins og eru því alveg jafn bein tjáning á tilfinningum fornskáldanna, eins og hin einfalda orðaröð er nútímaskáldum. Með hinu fullkomna beygingakerfi formmálsins var hægt að gjörbreyta orðaröð án þess að kvæðin yrðu á nokkurn hátt óskýr eða óskiljanleg, þó að slíkt sé ekki hægt í hinum vængstýfðu tungumálum okkar tíma. Það var íþrótt fornskáldanna að fleyga setningar þannig hverja inn í aðra, að þær yrðu í heild eins og þjappaður massi, sem í því formi hafði hin tilætluðu áhrif, en hlaut að sjálfsögðu að missa mikið af styrk sínum væru þær leystar sundur. Þannig er t.d. málum háttað um hinar fjölmörgu innskotssetningar í þessum gömlu kvæðum, og það er alrangt að halda að þetta sé bara sundurgerð. Orsakanna er miklu fremur að leita í því, að skáldið er í senn gagntekið mörgum skyldum tilfinningum og hugmyndum, og er þá svo heppið að yrkja á máli, sem gerir kleift að tjá þær allar svo að segja

sem í Eddukvæðum, og í jafn ríkum mæli í hinum elstu þeirra sem í Hákonar-málum Sturlu Þórðarsonar [frá 1263]. Þess vegna er það mikill misskilningur, þegar menn halda að því einfaldara og hversdagslegra sem kveðskaparformið er, þeim mun eldra sé það. Þannig hafa sumir reynt að leysa fornsögurnar upp í eins konar stuðlað lausamál, sem engin fornþjóð, a.m.k. ekki germönsk, hefði litið á sem kveðskap eða yfirleitt kannast við. Hin sanna fornöld gerði ávallt skýran greinarmun á skáldamáli og daglegri ræðu. Þegar tímar liðu fram fór að losna um fornar kveðskaparhefðir, sem leiddi til allsherjar flatneskju á þessu sviði. Skapaðist þá ástand, sem að vísu leiddi síðar af sér margt merki-legt, en þó skortir ætíð þau auðkenni upprunaleikans, sem prýðir þau verk sem elst eru, og samin voru fyrir upplausnaröldina. Þess vegna er það, að einmitt vegna upprunaleika síns eru þessi verk allt of oft vanmetin af nútímamönnum.

Hið fornenska helgikvæði, sem hér er prentað, er einmitt frá upphafi þessa breytingaskeiðs á Englandi, þegar tilfinningin fyrir fornaldarháttunum var byrjuð að dofna. Af því að þýðing mín er yfir á mál þjóðar sem varðveitt hefur þessa tilfinningu, þá varð ég annaðhvort að þýða frumkvæðið frjáltslega, eða nota stuðlamálið fyrrnefnda, sem ávallt hefur verið og verður sjálfsagt lengi talið ónothæft til kvæðagerðar á Íslandi. Ég býst því ekki við að menn undrist að ég skyldi velja [fyrri] kostinn, og reyna eftir því sem mér var unnt, að gefa

í einu, og það án nokkurrar eiginlegrar þvingunar. Það er öldungis víst, að það þarf sterkar tilfinningar til að gefa kvæði það form, að sérhverju orði sé svo fyrir komið, að flytjandinn verði að mæla það fram á hinn áhrifaríkasta hátt. Þetta má e.t.v. skýra betur með dæmi úr latneskum kveðskap, þar sem orðaröðin er líka mjög mikilvæg. Hver finnur t.d. ekki að ákall Hórazar til Pompeiusar: „Pompei, meorum prime sodalium!“ er borið uppi af heitri tilfinningu. Og þó myndi innileiki þessara orða að miklu leyti hverfa, ef orðaröðin væri önnur. En þannig er því einmitt farið um hinn fornorska kveðskap. Enginn hefur rétt til að kalla hann tilgerðarlega list, því að ef menn skildu kvæðin betur, myndu menn ótvírætt finna að þau eru sprottin frá innstu hjartarótum. Ég verð að játa, að ég hef ekki lesið neitt nútíma kvæði, sem í innleika og karlmannlegri reisn jafnast á við harmljóð Glúms Geirasonar, Hallfreðar [vandráðaskálds], Þórðar Kolbeinssonar eða Sighvats [Þórðarsonar] um konunga þá og valdsmenn, sem þeir höfðu þjónað. Hið kröftuga vopnaglamur þessara kvæða, er eins og mildað af djúpum harmi, sem verður þó til að auka áhrifin enn frekar. Í þessum kvæðum er ekki hægt að tala um neinn íburð, ef litið er fram hjá því, að afskrifarar og ritskýrendur hafa e.t.v. hér og þar laumað inn einhverju, sem ekki á við. En við getum ekki álasað skáld-unum fornu fyrir það. Að kvæði þeirra höfðuðu til fólks má best sjá af því, að þau geymdust í minni manna í mörg hundruð ár, þar til þau voru skrifuð upp. Í fornöld var gagnrýni fólgin í því að læra góðu kvæðin utanbókar, en gleyma hinum lakari. Og þegar mat er lagt á skáldskapargildi þeirra, má heldur ekki gleyma því, að þau voru söguritun sinnar tíðar. Einmitt þess vegna þurfti að gefa þeim fast og kjarnyrt form, svo að auðveldara yrði að læra þau. GB.

þýðingunni þann blæ, sem krafist er af ósviknu fornyrðislagi. Þetta er líka fyrsta ástæðan fyrir því að orðrétt þýðing hefði orðið mjög erfið eða jafnvel ómöguleg. Þetta kvæði er sem sagt sér á báti ásamt öðrum frá sama tíma. Aftur á móti yrðu erfiðleikar af þessu tagi t.d. ekki umtalsverðir við þýðingu á hinu frábæra fornenska kvæði um Andrés postula, eða önnur slík sann-epísk fornaldarkvæði.⁹

Önnur ástæða og almennari, sem torveldar góða orðréttu þýðingu af fornensku yfir á íslensku, er sú að Englendingar hinir fornu skiptu kvæðum sínum ekki í vísur af ákveðinni lengd, eins og Norðmenn gerðu. Þess vegna líkjast kvæði þeirra að formi, þeim kveðskap sem Íslendingar kalla 'þulur'. Sjálfsgagt er þetta hið upprunalega og elsta form epískra kvæða, en vegna þess hve langt er milli fastra málhvilda, getur það gefið kvæðunum frekar dauflegan blæ. Ég sá mér þó ekki fært að víkja svo mikið frá frumtextanum, að skipta þýðingunni í vísur af jafnri lengd, sem hefði heldur ekki verið svo auðvelt efnisins vegna. Ég hef því haldið mig við efnisskipun frumtextans, en þó reynt að gefa hverjum kafla einkenni sjálfstæðrar vísu. Hliðstæður má sjá í mjög gömlum fornorskum kvæðum, þar sem vísur eru ekki ávallt jafn langar. Þetta á jafnt við um mörg Eddukvæði sem og konungatöl Þjóðólfs [hvinverska] og Eyvindar [skáldaspillis]. En reglufestan er þó alltaf meiri þar en í fornensku kvæðunum og einkum hefur síðasttöldu skáldunum tveim tekist að gefa hverri vísu undraverða afmörkun og fasta byggingu, þó að efnið, sem þeir hafa að segja í hverri, sé svo sáralítið. Það er eins og ósýnilegur stálþráður gangi gegnum þessi kvæði, sem bindur vísuorðin saman í órjúfanlega keðju. En slíkt er ekki auðvelt að leika eftir. Annars vil ég aðeins bæta því við, að um leið og hinn fornenski siður, að yrkja samfellt án vísnaskiptingar, gefur framsetningunni meiri sagnræna ró, leiðir hann jafnframt í ljós athyglisverðan eðlismun sem verið hefur á Englendingum og Norðmönnum, þrátt fyrir náinn skyldleika þjóðstofnanna. Þessi sami munur verður að teljast orsök þess að Norðmenn einir, og e.t.v. einnig Svíar, hafa auk fornyrðislags notað hið hljómmikla dróttkvæðalag í kveðskap sínum. Aftur á móti virðast Englendingar hinir fornu aldrei hafa notað eða jafnvel þekkt annan bragarhátt en fornyrðislag, og mér er næst að halda að hið sama megi segja um Dani hina fornu.

Því verður ekki neitað að stíll Þjólfskviðu stendur nær háleitri ró grískra söguljóða, en eddukvæðunum. Hann er ávallt skýr, tiginborinn og sann-epískur. En á hinn bóginn held ég að honum sé ekki gert rangt til þó að ég haldi því

⁹ Um Andreas, sjá t.d. Krapp (1969:3-51). SPÍ.

fram að hann nái sjaldan og e.t.v. aldrei þeirri stórkostlegu hæð, sem við undrumst svo oft í eddukvæðunum, en einmitt þess vegna eru þau oft frekar ljóðræn en epísk í grískum skilningi.¹⁰ Ekki er auðvelt að benda á ástæðuna fyrir þessum mun. Hjá Englendingum hafa þessir fornensku og norrænu straumar síðar runnið saman á stórbrotinn hátt í verkum fremstu skálda. Shakespeare mun þar lengi gnæfa hæst, og það því fremur sem þessi tjáningarháttur er runninn honum í merg og bein. Hann líkir hvorki eftir fornenskum né fornorskum stíl, ef svo má segja, en nær þó anda beggja betur en nokkur annar.

Í viðleitni minni að endurskapa kvæðið undir réttu fornryðislagi, hef ég stundum orðið að grípa til orða [heita] og hugmynda [kenninga], sem eiga sér ekki alltaf nákvæma samsvörun í frumkvæðinu, og hafa e.t.v. að sumra dómi á sér allt of heiðinn blæ. En ég get hér aðeins sagt, að það hlaut að fara svo, og ég er sannfærður um, að ef þetta fornenska kvæði hefði verið nokkru eldra en það er, hefði sama sjónarmið ósjálfrátt orðið ofan á. Kemble lýsir þessu vel í formála fyrir útgáfu sinni á fornenska kvæðinu um Andrés postula [Andreas], sem hann að vísu telur vera miklu yngra en það í raun og veru er:

Hin epísku einkenni lifðu áfram þrátt fyrir skólalærdóminn, sem var svo ofmetinn. Og jafnvel þýðingar urðu sjálfstæð sköpunarverk vegna hins germanska anda sem gegnsýrði þær og varðveittist ómeðvitað í kenningum og skáldamáli úr heiðnum kvæðum. Í því, miklu fremur en bragarhættinum, er skáldskapargildið fólgið, og án þess getur stuðla-setning ekki forðað heilagramanna sögu frá því að fá yfirbragð dauflegrar predikunar.¹¹

Þetta er öldungis rétt athugað, og það var satt að segja óhugsandi að tungumál, sem voru jafn háþrúð á skáldskaparsviði og fornenska og fornorska, gætu að fullu sagt skilið við rótgrónar hefðir, hvert sem yrkisefnið var. En hér má einnig bæta því við, að mörg þau orðasambönd, sem menn nú telja heiðin, þurfa alls ekki að hafa haft svo einhliða blæ í augum fornanna, sem skildu fullkomlega hina upprunalegu merkingu. Þessi orðasambönd voru að jafnaði

¹⁰ Sjá til samanburðar, Halvorsen (1959:27-28). SPÍ.

¹¹ John M. Kemble (1843 og 1846). Enski textinn hljóðar svo:
„The epic forms maintained themselves despite of the booklearning, which was so overprized; and even translations became originals from the all-pervading Teutonic spirit which was unconsciously preserved in the forms and phrases of heathen poetry. In the use of these, far more than in the alliterative measure, consists the poetical element, and, without these, the alliteration cannot save a saint's legend from assuming the guise of a dull homily.“ SPÍ.

mjög auðskildar samlfkingar, sem jöfnum höndum mátti nota um kristin og heiðin efni. Því er það, þegar ég í þýðingu minni kalla dauðann (og syndina) ‘Njörva nift’, þá skal viðurkennt að þetta er heiðið nafn á dauðagyðjunni Hel, en hitt er jafn víst, að frummerkingin er einfaldlega ‘systir dauðans’, og því hafa kristnir menn jafnt sem heiðnir getað gripið til þessa orðasambands.

Þegar á allt er litið er tæplega rétt að gera of skarpan greinarmun á kristilegum og heiðinglegum tjáningarhætti þegar rætt er um Guð og allt yfirskilvitlegt, því að trú og tunga heiðingja var í þessu tilliti fjarri því að vera frumstæð. Og þó að kristileg siðfræði sé óendanlega hátt hafin yfir alla aðra speki, þá má samt greina í mörgu öðru, miklu eldra og upprunalegt samræmi í heimsmynd flestra fornþjóða. Það er einmitt þetta samræmi, sem hefur greitt götu kristindómsins, og þess vegna er engin ástæða til að fordæma það að slíkt hafi einnig leitt til þess að sitthvað úr heiðnum sið blandaðist kristnum hugmyndum strax í upphafi, og hefur ekki enn verið útrýmt. Ekkert gagntók hugi hinna nýkristnu germana jafn mikið og sú hugmynd, að Kristur hafi hrakið Satan frá völdum í hans eigin ríki og brotið vald hans á bak aftur í eitt skipti fyrir öll. Nú hlutu þeir að telja hann völdugri en hin heiðnu goð, sem aðeins um stundarsakir gátu haldið hinum illu öflum í skefjum: [Miðgarðs]ormi í djúpi hafsins, Hel í hinu myrka ríki, Úlfinum í svelgnum mikla (Gleipni) og Loka í fjötrum, til þess eins að þeir ættu eftir að brjótast fram á ný, ógnarlegri en nokkru sinni fyrr.

Það er og alþekkt að hugmyndin um gálgann sem tré Óðins, féll alveg saman við krossinn í germanskri frumkristni, án þess þó að þar væri um nein kristin áhrif að ræða, frekar hið gagnstæða. Jafnvel í hákristilegu kvæði eins og því sem hér er þýtt, kallast krossinn ‘hencgene rode’, sem ég hef hiklaust þýtt með ‘hangameiðr’, þó að merking þess orðs sé gálgi, því að hið ennþá fornlegra orð ‘vingameiðr’, sem var upphaflega sömu merkingar,¹² er í fornum

¹² Orðið ‘hangi’ merkir ‘sá sem hangir’, og ‘vingi’ – af stofninum ‘ving’, sem enn lifir í orðunum ‘vingla’ og ‘vingsa’ (að sveifla fram og aftur), hlýtur þess vegna að hafa haft nákvæmlega sömu merkingu. Af ‘Ving-’ kemur einnig ‘Vingnir’ sem bæði er jötuns- og Óðins heiti, sömu merkingar og annað af hans mörgu nöfnum, ‘Váfuðr’ af ‘váfa’ (svífa), bæði af því að í upphafi veraldar hékk hann á hinu vindblásna tré, svífandi yfir djúpunum, og af því að eðli hans birtist m.a. í storminum sem blés ofan frá himnum. Þess vegna er hann í Alvissmálum einnig réttilega sagður heita ‘váfuðr með goðum’. Samkvæmt þessu merkir Þórsnafnið ‘Vingþórr’ ekki annað en Sveiflu-Þór, af því að hann sveiflaði þrumuflegnum. Sömu merkingar er ‘Hlórríði’, sem þýðir ‘Glóðafeykir’, rétt eins og Eilífur í Þórsdrápu kallar hann ‘funhristi’ (eldhristi). ‘Hló’ (þar af ‘hlóa’, ‘hlóð’, ‘hlóðyn’) merkir nákvæmlega hið sama og ‘gló’ (‘glóa’, ‘glóð’), og í formála Snorra-Eddu kemur réttilega fram, þó að höfundurinn noti það á sinn hátt, að föstra Þórs hét bæði ‘Hlóra’ og ‘Glóra’ (sbr. að ‘glóra’ í eld’, þegar grillir í hann undir öskunni, og ‘eldglæringar’). Þess vegna eru Vingnir og Hlóra eiginlega ekki annað en

íslenskum kvæðum eftir kristna menn notað um krossinn. Áður en jörðin var sköpuð, hékk Óðinn í greinum Yggdrasils „nætur allar níu,“ og menn litu einnig á þetta sem fórn, því að það var til að leita visku að hann sökkti sér þaðan í djúp Hvergemlis [Hvergelmis], upphaf og endi tilverunnar, segir Kormákur skáld.¹³ Hann var þannig talinn hafa fórnað sjálfum sér á Veraldartrénu,

Óðinn sjálfur og Hlóðyn, eða hin vermandi jörð. En þetta kemur þó ekki í veg fyrir að þau voru einnig talin vera jötnar, sem Þór drap í æsku sinni. Það er eðli sérhverrar sannrar goðsagnar að draga upp margar myndir af sömu hugmynd, myndir sem eru hið sama og þó ekki hið sama. Og það er grundvallarhugmynd bæði í grískri og norrænni goðafræði, að sérhver guð (og guðirnir voru aðeins göfgaðir jötnar, sem sprótnir voru af sömu höfuðskepnunum og þeir) varð, áður en hann gat náð fullum tökum á sinni höfuðskepnun, að drepa þann jötun sem áður réð yfir henni, og þess vegna bar að skoða hann sem kennara, fósturföður eða föður hins yngra goðs. Öll tilvera Þórs var eilíff barátta við eldjötna, orminn og ellina, til að vernda mannkynið fyrir þessum óvættum. Og goðsögnin um átök hans við Elli hjá Útgarda-Loka er ekki nein seinni tíma afbökun til að draga dár að honum, heldur ævagömul djúphugsuð goðsögn, sem einnig kemur fram í Völuspá. Í ragnarökum, þar sem Þór drap [Miðgarðs]-orminn, voru hrímþursar, sem upprunnir voru í árdaga, leiddir fram gegn honum. Það gerði Hrymr, þ.e. hinn ellihrumi, Elli sjálf á ný, og hið gamla og hrörlega sköpunarverk Börs [Burs] sona hrundi til grunna. Jafnvel orðin eldur og elli eru af sömu rót; svo nán tengsl eru hér milli trúar og tungumáls, sem bæði eru runnin frá einni, órannsakanlegri rót. GB.

¹³ Íslenska skáldið Kormákur Ögmundarson orti veturinn 959-60, þá aðeins 22 ára gamall, drápu um hinn volduga Sigurð Hlaðajarl. Ef dæma skal af þeim brotum sem varðveitt eru úr drápunni (6 hálf og eitt heilt erindi) hlýtur hún að hafa verið mjög fögur. Í henni var ekki stef (eða stefjamál) í miðhluta kvæðisins, eins og algengast var um drápur, heldur hefur Kormákur í staðinn ort þriðja hluta kvæðisins með þeim hætti sem í Háttalykli Snorra kallast 'hjástælt', þannig að hver vísuþellingur endar á stuttri setningu sem hefur að geyma gömul og alkunn sannindi (fornt minni) eða spakmæli, sem kemur í staðinn fyrir stef. Þessar stuttu setningar hefur Kormákur venjulega valið þannig, að þær gætu jafnframt á einhvern hátt vísað til frægðar og ágætis þess manns, sem hann orti um. Og þar sem Sigurður jarl var af hinni gömlu konungsætt Hálógalands, eru þær venjulega sóttar í sagnirnar um þá guði sem taldir voru standa í nánustu sambandi við þessa ætt og veita henni vernd, Þór, Óðin og Þjaza jötun, og þess vegna var mikilvægt að hafa þá alla með. Erindið þar sem hann vísar til þess þegar Óðinn féll úr Veraldartrénu ofan í Hvergemli [Hvergelmi], hljóðar þannig:

Svall, þar er gekk með gjallan
Gauts eld, hinn er styr belldi,
glæðfæðandi gríðar,
gunnr. Komst Uðr úr brunni.

„Gunnur svall (orrustan geisaði), þar sem glæðfæðandi gríðar (fæðandi hests tröllkonu (úlfs), þ.e. jarlinn) gekk með gjallan (bjartan) eld Gauts (loga Óðins, þ.e. sverð), hinn (sá) sem belldi styr (hafði í frammi bardaga). Uður (Óðinn) komst brott úr brunninum.“ *Skjald. A* 1:79 (B 1:69). SPÍ.

Hefði Kormákur ort um danskan eða sænskan konung með þessum hætti, hefði hann að sjálfsögðu sótt sín 'fornu minni' í sagnirnar um Heimdall, Ull og Frey, þó að það hljóti samt alltaf að vera ákvörðun skáldsins sjálfs hve mikið það vill takmarka valfrelsi sitt í þessum efnun. GB.

og hangið þar í nýu nætur í þágu sannleikans. Þess vegna var Veraldartréð (eins og sérhver gálgi) kallað hestur Óðins (hestur dauðans). Hver getur nú láð hinum elstu kristnu mönnum, þó að þeir við að heyra um fórnardauða Krists á krossinum á níundu stundu, hlytu ósjálfrátt að blanda þessum hugmyndum saman. Þannig rann hin gamla trú þeirra algjörlega saman við þá nýju. Í forn-um íslenskum kvæðum er alltaf lögð áhersla á að Kristur hafi dáið á níundu stundu (að nóni), og sögnin um að Ólafur helgi hafi fallið á sömu stundu dags, hefur eflaust stuðlað að því ekki síður en sólmyrkvinn, sem þá varð, að helgi hans var svo fljótt viðurkennd um allan Noreg. Að minnsta kosti er dauði beggja á þessari stundu dreginn fram í íslensku miðaldakvæði, augskýnilega vegna þeirrar áherslu, sem lögð var á þetta atriði. En líklega er það þó dauði Krists, sem er svo fallega lýst í enn eldra kvæði íslensku, sem er að líkindum eftir Nikulás [Bergsson] ábóta, samtímamann Ara fróða, ef kvæðisbrotið er ekki hreinlega úr sjálfri Uppreistardrápu Hallfreðar [vandradaskálds]. Í því sambandi ber að hafa í huga, að Sighvatur [Þórðarson] segist berum orðum hafa líkt eftir þessu lofkvæði Hallfreðar (sem nú er því miður glatað), í kvæði sínu um fall Ólafs helga. Þessi stutta lýsing á dauða Krists, sem tekin er upp í síðustu [málfræði]ritgerðina aftan við Snorra-Eddu, hljóðar svo:

Sjálfráði dó síðan
sólarfróns, at nóni,
hinn er hékk, en dag dökkti,
döglingr, á járnnöglum.¹⁴

„Sjálfráði (sjálfviljugur) dó síðan sólarfróns döglingur (himins konungur) að nóni (á níundu stundu), hinn (sá) er hékk á járnnöglum, en dag dökkti.“¹⁵

¹⁴ Björn M. Ólsen (1884:123 og 245) telur að þessi vísa sé eftir höfund Fjórðu málfræðiritgerðarinnar. SPÍ.

¹⁵ Þetta má bera saman við orð Sighvats [Þórðarsonar] um fall Ólafs helga og sólmyrkvann:

Undr láta þat ýtar
eigi smátt, er mátti-t
skæ-Njörðungum skorðu
skýlauss röðull hlýja;
drjúg varð á því dægri,
dagr náði-t lit fagrum,
orrustu frá ek austan
atburð, konungs furða.

„Fólk undraðist eigi lítið, að skýlaus sólin náði ei að verma mennina sem börðust. Mikil varð dýrð (kraftaverk) konungsins á því dægri, er dagurinn fékk ei notið hins fagra ljóss. Að austan bárust mér (þessar) fregnir af atburðum orrustunnar.“ GB *Skjald.* B I:242 (A I:261). SPÍ.

Ég held að við þurfum vart að efast um, að hér grilli í hina fornu hugmynd um Óðin og næturnar nú. Sem dæmi um samruna hugmyndanna um krossinn og hið heiðna veraldartré er ekki síður lærdómsríkt að líta á kenningar þær um krossinn, sem eru í Líknarbraut, ágætu íslensku kvæði, eflaust frá 12. öld. Við skulum líta á nokkrar þeirra:

22 Leysti sinn at sönnu
sólhallar gramr allan
lýð fyrir lífstré þjóða,
líknarstyrkr frá myrkrum.

[— — —]

41 Engi fær töld með tungu
tákn þín, er nú skína,
hjálpar hnegistólpi
heims alls, of kyn beima.

42 Sett hefir sína dróttar
sigrstoð konungur roðna
blikmeiðöndum blóði
baugaláðs fyrir augu.

„Líknarstyrkur (miskunnarríkur) sólhallar gramur (himins konungur), leysti að sönnu sinn lýð frá myrkrum, fyrir lífstré þjóða (í krafti krossins).“

„Engi fær töld (getur talið upp) með tungu, tákn (undur) þín, er nú skína of kyn beima (yfir mannkyn), hjálpar hnegistólpi heims alls (þú stólpi, sem færir heimi öllum hjálp).“

„Dróttar (mannkyns) konungur hefir sett sína sigurstoð, blóði roðna, fyrir augu meiðöndum (gefendum) blikis baugaláðs (gulls, þ.e. manna).“¹⁶

Þannig töluðu hinir kristnu um krossinn, og það er nú e.t.v. ekki úr vegi að sjá hvernig heiðið skáld lýsir venjulegum gálga, sem einn konungur fornaldarsagna var einmitt hengdur í. Ég tilfæri þau tvö erindi úr Háleygjatali Eyvindar skáldaspillis, sem fjalla um hvernig Guðlaugur konungur var hengdur. Það gerðu tveir sænskir konungar, Jörundur og Eiríkur.

¹⁶ *Skjald.* A II:154 og 157-158 (B II:166 og 171). SPÍ.

En Goðlaugr
grimman tamði,
við ofrkapp
austrkonunga,
Sigars jó,
es synir Yngva
menglötud
við meið reiddu.

Ok náreiðr
á nesi drúpir
vingameiðr,
þars víkr deilir,
þar's fjölkunnt
of fylkis hrör
steini merkt
Straumeyjarnes.¹⁷

„En Goðlaugur tamdi grimman hest Sigars (hest dauðans), við ofurkapp austurkonunga (Svíakonunga), er synir Yngva (Svíakonungs) reiddu (bundu) menglötud (gullgjafa, konung) við meið (gálga).“

„Og náreiður (líksetinn) vingameiður (gálgi) drúpir á nesi, þar sem víkur deilir, þar er fjölkunnt (flestum kunnugt) um fylkis hrör (konungs lík eða kuml), [bauta]steini merkt, Straumeyjarnes.“

Við sjáum að Eyvindur hefur hér lagt sig fram um að nota virðulegt orðafar, og það væri gaman að sjá nútímaskáld leysa betur það verkefni, að minnast dauða herkonungs, hátíðlega, knappt og án ósanninda, þegar ekkert annað var vitað um manninn, en að hann var hengdur.

Í huga fornmannanna var gálgi tákn dauðans, en vegna þeirrar tvíræðni, sem einkennir goðafræðina fornu, var hann ekki síður tákn lífs og sigurs, því að samkvæmt hugmyndum þeirra leiddi slíkur dauðdagi þá til sigurhallar [Val-

¹⁷ *Skjald.* B I:61 (A I:69). Í frumtextanum eru þessi erindi í danskri þýðingu Gísla Brynjúlfssonar. SPÍ. Til nánari skýringar segir GB í aðaltexta: „Eyvindur nefnir Sigars jó, þ.e. Sigars hest, en þar eð Sigarr, sem er eitt af heitum Óðins, þýðir sigurvegari, þá fannst mér rétt að nota ‘sejerhest’ í dönsku þýðingunni, því að þann skilning legg ég í þessi orð í frumkvæðinu. ... Ég hef áður rætt um merkingu orðsins ‘vingameiðr’, sem er sú kenning, sem Eyvindur notar í þessu sambandi, og ég hef þýtt með ‘dödens tré’.“ GB.

hallar]. Það var þessi sama tvíhyggja, sem olli því að Óðinn, hinn æðsti meðal goða, var ekki síður Helblindi en Sigföðr, ekki síður Grímuþróttr og Hangatýr en Herra ljóss og einherja, og jafnvel Hel var í hugum manna bæði dökk og ljós. – Það sem hér hefur verið talið verður að nægja sem sönnun fyrir því, að kristilegt efni er á engan hátt vanvirt þó að notaðar séu heiðnar kenningar, sú er mín skoðun að minnsta kosti.

Þýðingin er hér kölluð ‘fornnorsk’, enda er viðurkennt að þetta orð kemst næst því að ná merkingu orðsins ‘norrænn’, þó að hið síðartalda hafi víðari skírskotun. Ég vil þó strax láta koma fram að með jafn miklum rétti hefði mátt kalla hana ‘íslenska’, því að það mál, sem nú er talað á Íslandi, getur að mínu viti ekki á nokkurn hátt talist annað en það, sem finnst í eddukvæðum og [forn]sögnum. Munurinn er í mesta lagi hliðstæður þeim sem er á máli því, sem talað var á Englandi á dögum Elísabetar drottningar, og því sem nú er talað þar. Og hvaða maður með viti mun staðhæfa að rit Shakespeares séu á ensku, en dagblaðið *Times* ekki. Munurinn er sára lítill og nær eingöngu í rithætti. Þýðingin er hér kölluð ‘fornnorsk’, ekki ‘íslensk’ af þeirri ástæðu einni að hinn forni ritháttur virtist falla betur að formi þýðingarinnar. Ég tel þó að ekki sé minnsta hætt á misskilningi þó að bæði orðin séu notuð jöfnum höndum, það geti í hæsta lagi vakið gremju hjá einhverjum hártogurum. Hins vegar er það bæði skaðlegt og ófyrirgefanlegt, þegar menn gegn betri vitund nota hvert tækifæri til að reyna að telja fólki, sem lítið þekkir til mála, trú um að tunga sú sem nú er almennt töluð í Noregi, sé ekkert síðri fornnorska en það mál sem Íslendingar tala nú. Og ekki er skárri þegar reynt er að útbreiða orðið ‘fornnorska’, sem í sjálfu sér er satt og rétt um tungumálið, í því villandi augnamiði að læða þeirri skoðun að fólki, að bókmenntirnar, sem svo til eingöngu eru verk Íslendinga, séu einnig fornnorskar.

Þó að þýðing mín sé af vanefnum gerð, þá hefði ég samt ekki séð mér fært að ljúka henni hefði ég ekki átt fornnorsku að móðurmáli. Því miður hef ég fulla ástæðu til að ætla, að enginn innfæddur Norðmaður, sem nú er uppi, hefði getað þýtt þetta fornenska kvæði yfir á mál, sem líkist hinni fornu ‘norrænu’ jafn mikið og mér hefur þó tekist. Á hinn bóginn veit ég af mörgum íslenskum almúgamönnum, sem hefðu verið miklu færari til þess en ég, ef þeir hefðu bara skilið fornensku.

	De Abgaro rege	Frá Abgarus konungi	
81	Nu we spræcon be cynegum, we wyllað þysne cwyde gelencgan and be sumum cynincge eow cyðan git.	Enn skal orð, fyrst öðlinga minnumst, segja seggjum af sikling öðrum, þeims í Sýrlandi seim um stýrði ok Abgarus ýtar hétu.	3 6
	Abgarus wæs geciged sum gesælig cynincg on Syrian lande,	Lá láðsæll fylkir, þá er lausnari vor enn um land	9
84	and se lag beodryda on þam timan, þe se Hælend on þysum life wæs.	lifandi manna góðr gekk með Gyðingalyð, sóttum bitinn sjúkr í kör ok margþjáðr meini þungu.	12 15
	He hæfde ge-axod be þæs Hælendes wundrum, and sende þa ardlice his ærendgewrit him to:	Heyrt hafði öðlingr undra getit, þeira er vor um vann vamma fergir, ok nú sjálfr á suðrveg sendi orð aldabæti:	18 21 24
88	Abgarus gret eadmodlice þone godan Hælend, þe becom to mannum mid judeiscum folce.	„Lýtr með lotning lausnara góðum Abgarus, þeim er ýtum með holdgast vann í heim Gyðinga.	27 30
	Ic hæbbe gehyred be þe, hu þu gehælst þa untruman, blinde and healte, and bedrydan aræst,	Hefi ek frétt af förum þínum, hve þú undrum með alla batar,	33 36

92	hreoflige þu geclænsast and þa unclænan gastas afligst of wodum mannum, and awwecst þa deadan.	blinda ok halta ok þás í beði morna, ok holdsveika heila vinnr, en óhreina anda hrakta lætr lýð óðum, ok lífgar dauða.	39
	Nu cwæð ic on minum mode þæt þu eart ælmihtig god oððe godes sunu, þe sylf come to mannum,	Því ek þik hygg í huga mínum guð almáttkan eða guðs um son,	42
96	þæt þu þus wundra wyrce, and ic wolde þe biddan, þæt þu ge-medemige þe sylfne, þæt þu siðige to me and mine untrumnyse gehæle, for þan þe ic eom yfele gehæfd.	þanns með brögnum of berast skyldi dýrð at drýgja, ok ek þik, drottinn, biðk, at þú hrjáðan mik heim um sækir ok sóthhöfga sviptir þungum! Heyrt hef ek enn, at þik ok um vili grimmum of Gyðinga mengi vélum vefja, en þú vita skalt: mín er höll um há, sem hildingum sæmir – þar er of nóg rúm okkr báðum!“	45 48 51 54 57 60 63 66
100	Me is eac gesæd, þæt þa judeiscan syrwiað and runiað him betwynan, hu hi þe berædan magon, and ic hæbbe ane burh, þe unc bam genihtsumað.	Afr buðlungi bréf um reit lausnarinn sjálf, svo nam at kveða, sem at alþjóð nú orð má heyra:	69 72

- 104 *Beatus es qui credidisti in me, cum ipse me non videris;
Scriptum est enim de me, quia hi qui me vident non credent
In me, et qui non vident me, ipsi credent et vivent.
De re autem quod scripsisti mihi ut veniam ad te,*
- 108 *oportet me omnia propter quæ missus sum hic explere,
Et postea quam complevero recipi me ad eum, a quo missus sum.
Cum ergo fuero assumptus, mittam tibi aliquem,
ex discipulis meis, ut curat ægritudinem tuam,*
- 112 *et vitam tibi atque his, qui tecum sunt præstet.*

Þæt is on engliscum gereorde: Eadig eart þu, Abgar, þu þe gelyfost on me, þonne þu me ne gesast.	[Þat er á vora tungu:] „Sæll ertú, Abgarus, er þú eins um trúir, þótt þú sjálfan mik sæir aldrei –	75
Hit is awriten be me on witegu[ng]-bocum, 116 þæt þa þe me geseoð, hi ne gelyfað on me, and þa þe me ne geseoð, hi gelyfað and libbað.	því svo er ok mælt í málum helgum, at sumir muni mik sjá, en samt ei trúa, en aðrir, er aldrei mik augum leiddu, muni traustan þó trúa ok lifa.	78
Be þam þe þu awrite to me, þæt ic come to þe, ic sceal ærest afyllan þa þincg, þe ic fore asend eom, 120 and ic sceal beon eft genumen to þam ylcan, þe me asende.	En þars þú biðr mik, at ek til borgar komak, vittú at ek verð á virða landi fyrst at fullnægja frumeirindi, því er ek var at vinna sendr, en sjálfr síðan hverfa til þess er sendi mik.	87
And ic asende to þe, syððan ic genumen beo, æne minra leorning-cnihta, þe gelacniað þine untrumnyse,	Þó mun ek enn, er ek upp emk stiginn, minnast þín, at mönnum leystum,	93
		96

	and þe lif ge-gearcað, and þam þa ge gelyfð mid þe.	ok þér einn minna ítran senda lærisveina, er þik lækna mun líkams vanheilsu ok þik lífi gæða ok menn þá alla, er með þér trúá!“ Barst bréf óðla til borgar hinnig, né lausnarinn, alls af láði hann sté hátt til himna, heitum gleymdi, at hann buðlungi, sem í bréfi kvað, einn hinna Sjötíu senda mundi, helgan himinsár, hét sá Taddeus, þann er lofðung of lækna skyldi. Ok blessaðr til borgar fór síðan sannboði, sjúka græddi Kristí með krafti æztum, – en salverðir sáust undr. Minntist konúgr þess er Kristr hét ok Taddeum lét til sín kalla, er ok Júdas hét öðru nafni – en sjálfum sér, er í sal hann trað,	99 102 105 108 111 114 117 120 123 126 129 132 135
124	Dis gewrit com þa to þam cyninge sona, and se Hælend fore-sceawode, syððan he to heofonum astah, þæt he sende þam cyninge, swa swa he ær gewrat, ænne of þam hund seofentigum, þe he geceas to bodigenne, se wæs Tatheus gehaten, þæt he gehælde þone cynincg.		
	He com þa þurh godes sande to þære fore-sædan byrig and ge-hælde þone untrumne on þæs Hælendes mihte, swa þæt þa ceaster-gewaran swyðe þæs wundrodon.		
132	Þa gemunde se cyning, hwæt Crist him ær behte, and het him to gefeccan þone foresædan Tatheum, se wæs eac gehaten oþrum naman Judas, and mid þam þe he in eode, þa aras se cyning		

136	and feoll to his fotom ætforan his þegnum,	fljótt til fóta hans fylkir um varp allt í augliti ára sinna:	138
	for þan þe he geseah sume scinende beorhtnysse on þæs judan andwlite þurh godes onwrigennysse; and cwæð þæt he wære soðlice Cristes <i>discipulus</i> ,	því at ógnfagr ygrljómi skein um andlit allt uppheimsboða drottins af dásemd runninn,	141
140	him to hæle asend, swa swa he sylf behet.	ok hann siklingr sannan téði lærisvein Krists sik at lækna kominn, sem at sjálfr hann segja gjörði.	147
	Þa andwyrde se Tatheus þam arwurðan cyninge þus: Forði þu rihtlice gelyfdest on þone þe me asende, forðam ic eom asend to þe þæt þu gesund beo,	Þá kvað þat Taddeus við tiggja guðrækinn: „Em ek sendr þér sótt at bæta, alls þú fastlega, fylkir, trúir	153
144	and gif þu on his geleafan þurhwunast, he wile þe getiðian þinre heortan gewilnunge to eacan þinre hæle.	þeim er sjálfr mik sendi hingat – vertú vel trúr, ok hann mun veita þér svo heilbrigði sem hjartans óskir.“	156
	Abgarus him andwyrde anrædlice and cwæð: Lo, þam swyðe ic gelyfe on þone lyfigendan Hælend,	Afr Abgarus ört nam at svara: „Svo fast á lífauðgan lausnara trúi ek,	159
			162
			165
			168

- 148 þæt ic wolde ofslean,
 gif hit swa mihte beon,
 þa þe hine gefæstnodon
 on rode-hencgene.
 at ek sannlega
 sverði beittak,
 mætta ek mínum ná 171
 mæki seggjum,
 þeim er hengdu hann
 á hangameið.¹⁸ 174
- Pa cwæð Tatheus him to:
 Crist, ure Hælend, wolde
 his fæder willan gefyllan
 and eft faran to him.
 Kvað þá Taddeus:
 „Kristr um vildi,
 lausnari vor, 177
 ljúka síns föðr
 öllu eirendi
 ok til hans aftr snúa.“ 180
- 152 Abgarus cwæð him eft to:
 Ic wat eall be þam,
 and ic on hyne gelyfe
 and on his halgan fæder.
 Aftr kvað Abgarus:
 „Þat ek allt um veit,
 trúi ek hátt á hann 183
 ok hans inn helga föðr.“
 Þat kvað þá Taddeus
 við þengil vanheilan: 186
 „Því nú legg ek
 yfir líkam þér
 hrjáðan hönd 189
 í herrans nafni.“
 Svo hann gjörði
 ok siklingr varð 192
 heill at bragði
 ok af hverri sótt
 leyst skjótt, 195
 er hann lengi þjáði;
 en Abgarus

¹⁸ Eða, ef menn heldur kjósa:
 þeim er festu hann
 á feigðartré.

160	butan læce-wyrtum þurh þæs Hælendes word, swa swa he him ær behte þurh his ærend-gewrit.	nam undrast mjök, at hann heilsu svo hljóta skyldi læknislauss ok án læknis ráðum, fyrir eitt um orð þess er öldum bergr, svo sem í bréfi hann buðlungi hét.	198 201 204
	Tatheus eac siððan sumne mann gehælde fram þam micclan fot-adle, and fela oðre menn	Siððan ok Taddeus sjúkan mann, fótaverk farinn, með fólki þvísa, ok of marga aðra græddi, ok þar brögnum trú boða gerði.	207 210 213
164	on þære byrig gehælde and bodode him geleafan.	ok of marga aðra græddi, ok þar brögnum trú boða gerði.	213
	Þa cwæð Abgarus him to: On Cristes mihte þu wyrcest þas micclan wundra, and we ealle þæs wundriað; sege me, ic þe bidde, soð be þam Hælende,	Mælti þá Abgarus: „Fyrir mátt Kristí vinnr þú verk þau hin víða frægu, er vér allir samt undrast gjörum; en þú seg mér nú sannleiks orð eitt af lausnara alheims niðja, hve hann með mönnum barst ok af miðjörð sté!“	216 219 222 225
168	hu he to mannum come and of middan-earde ferde.	en þú seg mér nú sannleiks orð eitt af lausnara alheims niðja, hve hann með mönnum barst ok af miðjörð sté!“	222 225
	Tatheus andwyrde Abgare and cwæð: Ic eom asend to bodigenne, hat þine burhware cuman ealle to somne on ærne mergen,	Ansaði Taddeus Abgarus skjótt: „Var ek sendr hann sjálfr at boða öllum öldum, en þú árla morguns borgarmenn, konungr, kveddu til þings, at ek þeim sannlega	228 231 234
172	þæt ic him eallum cyðe Cristes tocyme, and be his wundrum,	en þú árla morguns borgarmenn, konungr, kveddu til þings, at ek þeim sannlega	234

	þe he worhte on life.	segja megiak ok herma gjört	237
		af holdgan Kristí, ok af undrum þeim,	
		er hann um æfi vann!“	240
	Pa het se cynincg cuman his ceaster-gewaran, and Tatheus him bodade bealdlice be Criste,	Þá nam hilmir hirð at kveðja ok þjóðmengi	243
176	and him eallum sæde þone soðan geleafan and mancynnes alysednysse þurh þone mildan Hælend, þæt he wolde hine sylfne syllan to deaðe, and to helle gecuman, to gehelpenne Adames	en Taddeus tölu hóf, drottins djarflega dýrð of lýsti einn í alheri, ok þess fyrir öldum gat, hve oss trúa fékkst traust ok miskunn;	246
180	and eac his gecorenra of Adames cynne,	ok hve mildgeðr manna reynir brögnum rakklega bjarga gjörði, þá er hann til heljar sté, Njörva nift í niflheim binda, Adam árföllnum allt til hjálpar ok öllum útvöldum Adams niðjum;	249 252 255
		ok hve síðan hann sjálfr, upp sté til föðr síns	258
	and hu he syððan astah to his soðfæstan fæder, and cymð eft to demenne ælcum be his dædum.	hins sannleiksauðga, en þó aftr mun at efsta dómi drótt at verðungu dæma koma!	261 264 267
			270

	Æfter þyssere bodunge	Hár nam hilmir	273
	bead se cyning þam bydele	helgum manni	
184	goldes and seolfres	gull ok silfr	
	godne dæl to lace,	at gjöf at bjóða;	276
	ac he nolde niman	en hann gersemum	
	nan þinge to medes	gjörva neitti	
	his wunderlicre mihte,	ok laun at þiggja	279
	oððe his mærlícan bodunge,	fyrir lækning mikla,	
	and sæde þam cyninge:	né mæra málboðun,	
		en mælti svo:	282
	We forsawon ure æhtu	„Ókvíðnir uppeldis	
188	and foreleton ure agen, –	vér óðul of létum,	
	hwi sceole we oþres mannes niman?	hví skyldum nú eign	285
		annarra nema?“	
	Pis wæs þus geworden,	Svo þat varð,	
	and þær wunode á syððan	en síðan löngu	288
	se soða geleafa	sönn með landslýð þeim	
	on þære landleode,	lifði trú,	
	þam Hælende to lofe,	lausnaranum til lofs,	291
	þe leofað á on ecnysse.	þeim er lifir um aldir.	
	Amen.	Amen!	

UM ÚTGÁFUNA

Þetta er seinni hluti predikunar (hómilíu) 30. júlí. Fyrri hlutinn fjallar um annað efni, tvo persneska konunga, Abdon og Sennes, sem herteknir voru um 250 og fluttir til Rómaborgar þar sem þeir urðu píslarvottar. Síðari hlutinn um Abgarus konung getur því staðið sjálfstæður. Hómilían er talin samin á árunum 992-995, og er eftir Elfrík (Ælfric) síðar ábóta í Eynsham-klaustri skammt frá Oxford.¹⁹

Ludvig Christian Müller (1835:1-4) varð fyrstur til að gefa fornenska textann út á prenti. Hann notaði uppskrift sem danska sálmaskáldið N.F.S. Grundtvig gerði á Englandi. Grundtvig hafði mikinn áhuga á fornenskum fræðum og þýddi t.d. Bjólfskviðu á dönsku fyrstur manna (*Bjowulfs drape*,

¹⁹ Í næsta hefti *Griplu* verður nánari greinargerð mín um þetta efni, þar sem m.a. verður fjallað um Elfrík ábóta og George Stephens.

1820). Í útgáfu Müllers er einungis seinni hlutinn, um Abgarus konung. George Stephens (1853:15-21) notaði útgáfu Müllers, og birti fornenska textann andspænis enskri þýðingu sinni. Stephens veitti því athygli að í upphafi er vísað í efni sem á undan hafði farið.

Nú er almennt notuð útgáfa Enska fornritafélagsins (Early English Text Society, EETS), sem Walter W. Skeat sá um 1890, og var ljósprentuð 1966 (Skeat 1966:58-67). Hómilían er varðveitt í tveimur handritum (A), *Cotton Julius E. 7*, í British Library, og (U), *Cambridge li. I. 33*, í háskólabókasafninu í Cambridge. Þriðja handritið (V): *Cotton Vitellius D. 17*, í British Library, eyðilagðist að mestu í eldi. Fyrstnefnda handritið (A) er það sem Grundtvig skrifaði upp, og Skeat leggur það einnig til grundvallar í útgáfu sinni. Hann telur vafa leika á að það sé frá dögum Elfríks, en virðist þó telja það eldra en 1050 (Skeat 1966:ix). Fornenski textinn er hér látinn fylgja íslensku þýðingunni. Hann er prentaður eins og George Stephens gekk frá honum, að öðru leyti en því að víða er sleppt bandstrikum úr samsettum orðum.

Elsta heimildin um Abgarus-helgisögnina er að finna í *Historia Ecclesiastica* eftir Eusebius (d. um 340) I. bindi, 13. kafla. Þar eru bréf Abgarusar og svarbréf Krists birt á grísku. Sagan segir að Eusebius hafi skrifað þau upp eftir sýrlensku frumriti í skjalasafninu í Edessu, þar sem Abgarus var talinn hafa verið konungur, en vart þarf að taka fram að bréfin eru fölsuð. Helgisögnin mótaðist smám saman í höndum margra kirkjuféðra í austri og vestri, og mun Elfríkur hafa tekið hana úr riti eftir Abbo frá Fleury (d. 1004) (Skeat 1966:xlv). George Stephens segir að hómilía Elfríks sé elsta dæmi um helgisögnina í seinni tíma þýðingu, en hún var mjög útbreidd á miðöldum.

George Stephens birti í útgáfu sinni 1853 forníslenska þýðingu helgisögunnar um Abgarus konung. Er hún í tveimur hlutum í „Tveggja postula sögu Jóns og Jacobs“ (Unger (útg.) 1874:548-551 og 566-570), og svipar henni talsvert til fornenska textans.²⁰ Enn fremur prentaði Stephens brot úr Tómas sögu postula, sem snertir þetta efni lítillega. Hann birti einnig hliðstæður úr fornum sænskum, miðháþýskum, lágsaxneskum og hollenskum ritum, sem sleppt er hér. Um þá texta segir hann:

Við lærum af þeim öllum, að gamlar helgisagnir sem þessar, líkt og hinar vinsælu hugvekkjur og ljóðsögur þeirrar tíðar, voru samdar og endurgerðar á hinn frjálslegasta hátt. Nokkrar þeirra, sem voru orðnar gamlar þegar á annarri og þriðju öld, fólu oft í sér fleiri eða færri

²⁰ Lucy Grace Collings (1969:118) segir að þar sé líklega þýtt beint eftir kirkjusögu Eusebiusar.

sögulega atburði eða djúp trúarleg eða siðræn sannindi, eða skoðun í formi dæmisögu eða varnarrits, eða eldforn heiðin minni færð í kristilegan búning og tengd áhrifamiklum dýrlingum, eða staðbundnar sagnir um tröll og álfa sem nú voru orðnir að illvættum; eða gamlar þjóðsagnir, ævintýri og dæmisögur og stundum gamansamar frásagnir; – eða upphaflega komið á flot af einstaklingum eða villutrúarhópum til að breiða út ákveðnar kennisetningar. – Og hvernig sem það gerðist, óx sagnasjóðurinn stöðugt, breiddist land úr landi og varð að stórum hluta af alþýðusögnum margra alda. Í þeim má að sjálfsögðu finna gjall og ryð, en einnig mikið af skíru gulli. Mörg fögur hugsun og ilmandi skáldleg blóm, englahvísl frá heimi hins hreinasta sakleysis, mörg dæmi um góðverk og stórhuga fórnfýsi, ákall um huggun, skjól, frelsi og réttlæti undan villimannlegri og blóðugri harðstjórn Rómarkeisara og lénsmanna miðalda. En á öllum tímum voru þær líkt og sjálfsáнар, og eins og í spegli sýna þær okkur margar, annars óþekktar hliðar á kirkjunni og alþýðunni. Sérhver sem skrifaði upp, þýddi eða endursagði, taldi sig að sjálfsögðu hafa heimild til að gera þær viðbætur og breytingar sem honum fannst best fara á. Og á þennan hátt þróaðist þessi einkennilega grein alþýðubókmennta miðalda, sem er eini lyk-illinn að hugsunarhætti svo margra alda, borgaralegum siðareglum, listastefnum og táknfræði í listum. (Stephens 1853:7-8, þýðing SPÍ.)

SKÝRINGAR

Eftirtaldir breytingar þarf að gera á textanum til þess að samræma hann útgáfu Skeats (1966) fyrir Enska fornritafélagið. Auk þess er hér notað 'þ' í upphafi orða, þar sem Skeat hefur oft 'ð'. Línurnar í fornenska textanum eru tölusettar eins og í útgáfu Skeats. (E:84a merkir 84. lína, fyrri hending).

- E:816: wyllað > willað
- E:84a: lag beodryda > læg beddryda
- E:87b: his > þis
- E:93b: awwecst > awrecst
- E:96a: þus > þas
- E:102b: his gewrit > þis gewrit
- E:107: De re > De eo
- E:111: curat > curet
- E:112: præstet > prestat
- E:114a: gelyfost > gelyfdest
- E:114b: gesast > gesawe
- E:123b: þam þa ge gelyfð > þam þe gelyfað
- E:126b: gewrat > gecwæð
- E:127a: hund seofentigum > hund-seofontigum
- E:132b: behte > behét
- E:135a: þam þe he in eode > þam he ineode
- E:142a: Forði þu > For-ðan þe þu
- E:145a: gewilnunge > gewilnunga
- E:147a: Lo, þam > To þam
- E:153a: hyne > hine
- E:161a: behte > behet
- E:174a: cyning > cynincg
- E:1796: gehelpenne > gehelpene
- E:185b: þinge > þingc
- E:187b: æhtu > æhta

Í íslenska textanum eru tvær leiðréttingar gerðar eftir handriti Gísla Brynjúlfssonar í NKS 3320 4to.

- Í:194: of > af
- Í:94: en > er
- Í:184: hinn helga föður > inn helga föðr, breytt af SPÍ til þess að bæta hljómfall.

HEIMILDIR

HANDRIT

NKS 3320 4to

RANNSÓKNIR OG ÚTGÁFUR

- Björn M. Ólsen (útg.). 1884. *Den tredje og fjærde grammatiske afhandling i Snorres Edda*. Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur XII, København.
- Collings, Lucy Grace. 1969. *The Codex Scardensis. Studies in Icelandic hagiography*. Cornell University, New York. (Doktorsritgerð).
- Eyrbyggja saga. 1935. *ÍF* IV. Einar Ól. Sveinsson og Matthías Þórðarson gáfu út. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Finnur Jónsson (útg.). 1908-1915. *Den Norsk-Islandske Skjaldedigting* A I og A II, og B I og B II. København. Útg. Eiríkur Hreinn Finnbogason.
- Stephens, George (útg.). 1853. *Tvende old-engelske digte med oversættelser. Indbydelsesskrift til Kjöbenhavns Universitets fest, i anledning af Hans Majestæt Kongens fødselsdag, den 6. oktober, 1853*. København.
- Gísli Brynjúlfsson. 1952. *Dagbók í Höfn*. Heimskringla, Reykjavík.
- Halvorsen, E. F. 1959. The Norse version of the Chanson de Roland. *BA* XIX. Hafniæ.
- Kemble, John M. 1843 og 1846. *The Poetry of the Codex Vercellensis, with an English Translation*. Part I, London 1843; Part II, London 1846.
- Konráð Gíslason. 1884. En anmærkning. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, 151. København.
- Krapp, George Philip (útg.). 1932. The Vercelli Book (3. prentun 1969). *The Anglo-Saxon Poetic Records* II. London.
- Müller, Ludvig Christian (útg.). 1835. *Collectanea Anglo-Saxonica*. Havniæ.
- Skeat, Walter W. (útg.). 1966. *Ælfric's Lives of Saints*, Vol. II. EETS, Original series, No. 94 (1890) and 114 (1900). Reprinted as one volume 1966, lxii+474 bls.
- Skjald*. Sjá: Finnur Jónsson (útg.). 1908-1915.
- Unger, Carl Richard (útg.). 1874. *Postola sögur*. Christiania.

SUMMARY

‘Translations from Old English.’

Keywords: Translations, Old English poetry, homilies.

In the year 1853 George Stephens (1813-1895) published two Old English homilies by Ælfric abbot of Eynsham: *Tvende old-engelske digte med oversættelser*, ved G(eorge) Stephens. *Indbydelsesskrift til Kjöbenhavns Universitets fest, i anledning af Hans Majestæt Kongens fødselsdag, den 6. oktober 1853*. In the book is also an Icelandic poetical translation of the homilies by Gísli Brynjúlfsson (1827-1888) the poet. Gísli's translations will be published in *Gripla* in two parts. In this volume is the homily: ‘De Abgaro Rege’, with an introduction which Gísli wrote about his task as a translator. In

the next volume of *Gripla* the second homily will be published: 'Dominica III in Quadragesima', with my treatise: „Þýðingar Gísla Brynjúlfssonar úr fornensku“ („Gísli Brynjúlfsson's translations from Old-English“). I have here translated Gísli's introduction, with his footnotes, and added several footnotes myself, which are marked 'SPÍ'. I have also added a short chapter on the edition, and notes on the text. 'De Abgaro Rege' is the latter part of a homily July 30th See also Sheat's edition. (Skeat 1966:58-67).

Sigurjón Páll Ísaksson
Stóragerði 4
IS-108 Reykjavík, Ísland
sigurjon@lh.is